

NÂMİK KEMÂL'İN VATAN YAHUT SİLİSTRE'SİNİN TESİRİNDE BİR ESER: "TUNA YAHUT ZAFER"

Tevfik SÜTÇÜ*

A Book Under the Influence of Namık Kemal's VatanYahut Silistre: Tuna Yahut Zafer

Abstract : "Tuna yahut Zafer" written by Mehmet Sadeddin under the influence of Nâmık Kemâl's theatrical work "Vatan yahut Silistre" was published in R.1290. Although it has a great deal of similarities with "Vatan yahut Silistre", the work of Mehmet Sadettin has been forgotten in the depth of our Literature History. In this article, the work examined with its plot, similarities of heroes, number of parts and written by including "Homeland/Motherland" subject has also been brought out with the similarities of "Vatan yahut Silistre".

Key Words: Homeland/Motherland, Literature of War, Turkish Theatre, Period of Reforms (Tanzimat), Heroism and War

Türk edebiyatı tarihinde, vatanın sevilmesi, savunulması, tehlikede olması ve bu tehlikelerden kurtarılması konusu etrafında her türde yazılmış olan pek çok esere rastlanır.¹ Fakat edebiyatımızda, yazıldığı ve oynandığı devirde en büyük yankı uyandıran tiyatro eserlerinden biri, şüphesiz Nâmık Kemâl'in 1873 tarihinde vatan temini merkez alarak yazdığı beş perdelik tiyatro

* Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Tevfik Sütçü, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi (Başlangıçtan 1918'e Kadar)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s.31-86.

eseri olan Vatan Yahut Silistre²dir. Vatan Yahut Silistre, her dönemin yeni yazılan edebiyat eserlerinden farklı bir biçimde, önce sadece devrinin aydınları tarafından öğrenilen bir eser olarak kalmaz ve hemen yazıldığı gibi defalarca sahnelenen bir tiyatro eseri olarak da geniş bir halk kitlesine ulaşır. Ebüzziya Tevfik, "Süleyman Nazif Beyefendiye" başlığıyla yazdığı 21 Mayıs 1908 tarihli bir mektubunda, bu eserin, İstanbul'da sahneye konduğu ilk iki ay zarfında 47 defa oynandığını, ayrıca daha sonra İzmir ve Selanik gibi şehirlerde de olmak üzere üç yıl zarfında 500 defa sahnelendiğini belirtir.³

Vatan Yahut Silistre, özellikle yazıldığı devre ve bu devir insanının yaşadığı tarihî ve toplumsal şartlara uygun bir temayı işleme dolayısıyla, o günkü Osmanlı toplumu üzerinde büyük bir tesir bırakmış; tesiri oynandıkça gündün güne genişleyen bir daire biçiminde geniş bir halk kitlesini içine almıştır.

Bu yönüyle, yazarı Mehmet Sadeddin'in, Vatan Yahut Silistre'nin tesirinde kalarak vatan temini işleyen ve onunla aynı yıl içinde kaleme aldığı bir başka tiyatro eseri de Tuna Yahut Zafer'dir.⁴ Eser ilk defa Hicrî 1290 (Milâdî 1873) yılında matbaası belirtilmeden İstanbul'da basılmış 98 sayfa halinde 5 perdelik romantik dramdır. Eserin kapağında "Tuna Üzerindeki 1853 Vakasını Gösterir" ifadesi yer alır. Yazar, kitabının başında yer alan "ibtihar" başlıklı önsözünde bu oyunun ilk eseri olduğunu belirtir.

Tuna Yahut Zafer, Vatan Yahut Silistre ile ismi, perde sayısı, türü ve vatan konusunu işleme gibi özellikleri yanında, vakanın geçtiği şehir isimlerinin ortak olması veya aynı muhitte âdetâ birbirini tamamlayan savaşların meydana gelmesi ve bu eserlerin bazı kahramanlarının yakın özelliklere sahip olmasıyla da benzerlikler göstermektedir. Her iki eser de konusunu 1853 tarihinde gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşlarından almıştır. Ancak Tuna Yahut Zafer, Vatan Yahut Silistre gibi sahneye konmamış, bu itibarla geniş bir halk kitlesi tarafından da tanınmamıştır. Hatta kanaatimize göre bu eser, edebiyat tarihlerinde hakkettiği yeri bile alamamış ve kütüphanelerin tozlu raflarında âdetâ unutulmuştur.

2 (Nâmık) Kemâl, *Vatan Yahud Silistre - Dört Fasil Tiyatro*, "Basmak ve Bastırmak Hakkı Müellifin-Oynamak ve Oynatmak Hakkı Güllü Agop'undur", Defa-i Evvelî, yyy., 1289.

3 Midhat Cemal (Kuntay), *Nâmık Kemâl-Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, C.II, Kısım I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1949, s.150.

4 Mehmet Sadeddin, *Tuna Yahud Zafer*, İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, 1290; Tuna Yahut Zafer'in Belediye Kütüphanesi'nde K/2042 numaralı müstakil kitap halinde ve K/2702 iç numaralı kitap içinde (Nâmık Kemâl'in Vatan Yahut Silistre'nin birinci baskısı, Manastırlı Mehmet Rifat'ın Ya Gâzi Ya Şehit ve Ebüzziyâ Tevfik'in Ecel-i Kaza ile birlikte) olmak üzere iki nüshası vardır.

Tuna Yahut Zafer'in yazarı Mehmet Sadeddin hakkında tiyatro tarihleri ve bibliyografyalarında herhangi bir bilgi bulunmazken, sadece birkaç kaynaktan eserin yayımlanması ve künyesi ile ilgili sınırlı bilgilere rastlanmaktadır.⁵ Metin And, hazırladığı bir bibliyografyada eserin sadece yayımlandığı yıl ile perde sayısını belirtirken,⁶ Türkân Poyraz-Nurnisâ Tuğrul'un hazırladıkları bibliyografyada kitabın künye bilgileri tam olarak verilmiş,⁷ Dr. Niyazi Akı'nın 19. Yüzyıl Türk Tiyatro Tarihi isimli kitabında ise eserin adı, perde sayısı, türü belirtilmiştir.⁸

Türk gençleri tarafından vatan sevgisinin, şehitliğin, gaziliğin önemi ve her türlü değerün üstünde tutuluşunu millet, din, padişah sevgisini ana fikir olarak veren Tuna Yahut Zafer'in temi vatandır. Eserin başında, yazarın okuyuculara hitaben yazılmış bir ricâsı, bir niyazı şu cümlelerle ortaya konulur:

"Üdebâ-yı asrın, mazhar-ı afvı olacağım ümidi, iyiden iyiye fikrimde yer ettiği için şu ilk eserimi _değersizliği bile bile_ meydân-ı intişara koydum. Pek ranâ bilirim ki âlem-i matbuatta bir nokta gösterecek kadar bile iktidâra mâlik değilim. Eserimin intizam-sızlığı şu iktidarsızlığımla beraber fikrimin tufûliyyetine verilip de umduğum rağbete mazhar olursa ne büyük bahtiyarlık.

İmza

Sadettin"⁹

Özet

Konu olarak Tuna üzerinde 1853 vak'asını gösteren eserin başında, Sivas'ın bir köyünde, Türk gençlerinin temsilcisi Mehmet'in annesiyle yaptığı konuşma verilmektedir. Tuna Yahut Zafer'in en önemli kahramanı Mehmet'tir. Mehmet'i eserin yazarı, Sivas'ın bir köyünde annesiyle yaşayan bir şehit oğlu

5 Tuna Yahut Zafer'in yayımlanması ile ilgili ilk bilgiye Basiret gazetesinde çıkan yayın ilanında rastlarız. Bkz: [....., "Tuna Yahut Zafer İsimli Tiyatro:.....", *Basiret*, nr.1079, 21 Ramazan 1290/30 Teşrinievvel 1289/15 Kasım 1873, s.4.]; (Ali Kurt, "Basiret Gazetesi'nin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi(1870-1908)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 241).

6 Metin And, "Kitap Olarak Yayınlanmış Tiyatro Oyunları Bibliyografyası", *Forum*, Cilt:XIV, nr.181, 15 Ekim 1961, s.17.

7 Türkân Poyraz-Nurnisa Tuğrul, *Tiyatro Bibliyografyası (1859-1928)*, Millî Kütüphane Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1967, s.42. Bu kaynaktan eserin künye bilgileri, kütüphane ve arşivcilik teknikleriyle tam olarak şu şekilde verilmiştir: (Mehmed Sadeddin, [], *Tuna Yahut Zafer*, Tuna Üzerindeki 1853 Vak'asını Gösterir Tiyatro, 5 Perde [İstanbul] 129. [1]+98s. 11,5x16 cm. [EHT] 1962 A182.)

8 Niyazi Akı, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi-I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1989, s.91.

9 Mehmet Sadeddin, *Tuna Yahud Zafer*, İstanbul 1290, s.3.

olarak tanıtır. 1853 yılında Tuna üzerinde başlayan savaş, millî duygularının kuvvetini arttırmıştır. Vatan sevgisi onun için, aşktan, anne sevgisinden hatta kendi varlığından da önemlidir. Eserin asıl kahramanı Mehmet'in topluluğa hâkim olma, peşinden sürüklenme kabiliyeti vardır. Bu yüzden daima gönüllülerin başındadır. Tehlikelere rağmen savaş anında elinden gelen en küçük faydayı göstermekten çekinmeyen bu genç, hep ön saflarda yer alır. Düşmanın kendi vatanının sınırlarını, topraklarını, şehitliklerini çiğnemesinden duyduğu kinle savaşmıştır.

Annesi, Mehmet'i savaşa gitmesi için teşvik etmektedir. Mehmet'in babası, dedesi din ve vatan uğrunda, kutlu padişahlarının himâyesinde, girdikleri savaşlar sırasında şehit olmuşlardır. Oğullarına, intikamlarını almalarını, mezarlarını düşmana çiğnetmemelerini vasiyet etmişlerdir. Mehmet'in annesi Fatma,

"Git oğul git. Babanın dedenin intikamlarını al. Ben seni ancak böyle şanlı kanlı bir gün için doğurdum. İşte şan günleri geldi. Haydi git.

Git!! Git!!.... Anan, değil devlet ve millet uğrunda hatta vatanın bir çöpünün muhafazası yolunda bile ciğerpâresinin ölümünü çok görmez. Ecdâdımız, eslâfımız olan o kanlı şanlı Osmanlılar, vatan ve devletlerini senin gibi koç yiğitlere, kahramanlara ismarladılar."¹⁰

diyerek, savaşa giderse vatanın, padişahın, annesinin onunla iftihar edeceğini söyler. Ondandır gâzi ya şehit olmasını ister.

Mehmet de savaşa gitmek, sınırı geçen düşmandan intikam almak dileğindedir. Ancak hiç savaşa katılmadığından bazı bilgiler elde edebilmek için köyde çok cenge girmişliğiyle tanınan yaşlı Ali Bayraktar'ı arar. Ali Bayraktar da onların evine gelmektedir. Köydeki gençlerin savaş başlamışken evde oturmalarına, savaş sözünü duyar duymaz atılmamalarına sinirlenmiştir. Mehmet'e de bu yüzden çatar. Savaşa katılmaya karar aldığını öğrenince de memnun olur.

Oturur, konuşurlar. Ali Bayraktar, uzun uzun savaşların nasıl başlayıp cephede nasıl çarpışıldığından söz eder. Kumandanın nutkundan sonra hücum emriyle saff-ı harbe girilmektedir. Saff-ı harp, düşmanla göğüs göğüse dövüşmek, onların kellelerini kesmek, elden geldiğince düşman sancağı kapmak, düşman istihkâmlarına Osmanlı bayrağını dikmek demektir. Mehmet, bunları dinlerken çok heyecanlanır, coşkunu bir halde hazırlığını yapmak için dışarı çıkar. Hasan ve Ali isimli arkadaşları onu kahveye çağırırlar. Mehmet, vatanın tehlikede olduğu böyle bir zamanda kahveye gidemeyeceğini, savaşa

¹⁰ Mehmet Sadeddin, A.e., s.4.

katılacağını söyleyince Hasan'la Ali de mertlikte ondan aşağı kalmazlar., Onlar da şehit çocuğudurlar. Gençlerin bu halini gören Ali Bayraktar, çok sevinir.

Diğer yanda ise bu durumdan üzülen biri vardır: Mehmet'in nişanlısı Ayşe. Mehmet'i, zalimliğinden, kendisini bırakıp gittiğinden, vatanını nişanlısından üstün tuttuğundan dolayı azarlar. Ağlar, gitmemesi için yalvarır. Mehmet,

"Seni severim, severim ama padişahın emri kadar, vatanım kadar değil. Vatan bugün bizim gibi yigitlerden imdat bekliyor. Seni seviyorum diye vatan kardeşlerim Allah yolunda kan döküp dururken ben seninle burada kalamam. Onlar bu vatanın evladı da ben başka vatanın mıyım? Babam bana öyle vasiyet etmedi. Cenge gideyim, babamın, dedemin intikamını alayım da sağlıklı döner gelirsem o vakit vaatleri yerine getiririm."¹¹

teklinde cevap verir. Nişanlısının bütün ısrarlarına rağmen gönüllülere katılmak üzere çıkar gider.¹²

Gönüllüler toplanmışlar, cenk türküleri söylemektedirler. Mehmet, elinde gönüllü bayrağı, sırtında dağarcığı, boynunda asılı kılıcıyla konuşmakta, arkadaşlarına heyecan aşılamaktadır. Onlara, savaşta katlanacakları zorlukları anlatır. Yatakları kurşun, çarşafı kan, yastıkları gülle, yorganları kar yağmur, yavukluları kılıç, ekmekleri çayır çimen olacaktır. İçlerinde bundan ürkenlerin geri dönebileceklerini belirtir. Savaşacak olanlarınsa peşinden gelmesini ister. Hasan'la Ali'nin de içinde bulunduğu gönüllü topluluğu, bir karış toprak için canlarını feda etmeye, ya şehit ya gâzi olmaya kılıçları üzerine yemin ederler. Yeniden cenk türküleri söylenir.

Gitmeye hazır oldukları bir sırada Ayşe, koşa koşa gelerek kendisini götürmesi, aksi takdirde öldürmesi için yalvarır. Mehmet, Ayşe'nin göz yaşlarına aldırmadan, istediklerinin hiç birini yerine getirmeden arkadaşlarıyla gider. Ayşe, ayrılık yüzünden öleceğini, Mehmet'in arkası sıra gidip, yüzünü göre göre ölmenin daha iyi olacağını düşünür.

Bu sırada köyde, Ali Bayraktar, kendi kendine evlâtlarını cenge gönderdikleri için ağlayan annelerden şikâyet eder. Köyde, ağlamaktan sızlamaktan başka bir şey kalmamıştır. Ayşe'nin annesi telâşla Ali Bayraktar'a kızını görüp görmediğini sorar. Hiç kimse nereye gittiğini bilmemektedir. Bunun üzerine onun da cenge gitmiş olabileceği akıllarına gelir. Bu ihtimalin anne üzerinde yarattığı korkuyu, Ali Bayraktar garipser. Kızıyla iftihar etmesini söylediği bir anda Ayşe'nin sırtında bir erkek elbisesiyle geldiğini görürler. Annesi şaşırır, bunun ne demek olduğunu sorar. Ayşe, savaşa

11 Mehmet Sadeddin, *A.e.*, Birinci Perde, s.3-29.

12 Mehmet Sadeddin, *A.e.*, s.3-29.

katılma kararını açıklayınca aralarında münakaşa başlar. Hatice, kızını sürükleyerek bir odaya kapatır, üzerinden kilitler.¹³

Ordugâhta kumandanlar, savaşın son hazırlıklarını yapmaktadırlar. Ömer Paşa, gönüllülerin çokluğundan cesaretlenmiştir. Salim Paşa, binlerce annenin kendilerine ettikleri dualardan doğacak kuvveti belirtir. Mustafa Paşa, gönüllülerin savaşta gözü pek hareket etmelerini överek, onlarla ilgili hatıralarını anlatır. Osman Paşa da onların cesaretine hayranlığını ortaya koyar.

Ömer Paşa, savaş yerlerine göre asker dağılımını ayarlamaktadır. Asker mevcudu 132.000 (yüz otuz iki bin) dir. Dobruca, Rusçuk, Vidin, Silistre, Niğbolu'ya önem verilecektir. Osman Paşa, 42 (kırk iki) tabur piyade, sekiz batarya topuyla Dobruca'ya, Musa Paşa, 10 (on) piyade taburuyla Silistre'ye, Mahmut Paşa, 10 (on) piyade taburuyla Totrakan'a, Mustafa Paşa, 24 (yirmi dört) piyade taburuyla Rusçuk'a, sekiz piyade taburu Niğbolu'ya, Ahmet Paşa, 8 (sekiz) taburla Rahova'ya, Salim Paşa da 10 (on) tabur piyadeyle Vidin'e gidecektir. Ömer Paşa, bu dağılımı yaptıktan sonra kumandanlara son talimatını da verir. Askerin toplanmasını ister.

Gönüllülerin başında Mehmet vardır. Ömer Paşa'ya, dedelerinin, babalarının acıyıp da bıraktıkları düşman çocuklarıyla savaşmaya geldiklerini söyler. Ömer Paşa, yaveri Saffet Bey'e onları başıbozukların yanına götürmesi için emir verir. Fakat Mehmet, başıbozukların yanında savaşa alışmaya değil, askerle beraber düşmanla göğüs göğüse çarpışmaya gelmiştir. Direnirler. Ömer Paşa ve diğer paşalar onları vazgeçiremezler. Ama son derece memnundurlar. Asker savaş yerine doğru yola çıkar.¹⁴

Zafer kazanılır. Aralarında Musa Paşa'nın bulunmadığı kumandanlar, savaş hakkında konuşmaktadır. Musa Paşa, savaşı iyi idare etmesine rağmen şehit olmuş, yerine gönderilen Rifat Paşa, Musa Paşa'nın savaşma taktiklerini değiştirmemiştir.

Ömer Paşa, bu defa da verilecek nişanlarla meşgul olmaktadır. Nişan verilecek gencin kim olduğunu sorar ve Osman Paşa'dan başıbozukların yanına gitmeyen Sivas'lı Mehmet olduğunu öğrenir. Mehmet, daha ilk anda bir sancak getirmiştir. Bir kilisenin duvarına tırmanarak arkadaşlarını peşinden sürüklemiş, kiliseye girmiş, orayı zaptetmiştir. Ayrıca kilise kumandanının kellesini de almıştır. Daha sonra düşman mevzilerinin üzerindeki bir istihkâma, taburundan önce vararak kendi eliyle Osmanlı bayrağını çekmiştir.

Ömer Paşa, Dobruca'daki bu başarılarından dolayı Mehmet'e üç nişan, isterse bir rütbe verilmesini uygun bulur. Başı kanlı bir bezle sarılı, gömleği kanla lekelenmiş olan Mehmet, içeriye davet edilir. Nişanları takılır. Ömer

¹³ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, İkinci Perde, s.29-44.

¹⁴ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, Üçüncü Perde, s.49-63.

Paşa'nın verdiği mülâzımlık rütbesini kabul etmez. Savaşa nerede, ne zaman olursa olsun geleceğini, kendisi gibi asker yetiştireceğini söyleyerek köyüne dönmek istediğini belirtir. Diğer gazilerin nişanları İstanbul'da dağıtılacaktır. Bu arada makam-ı seraskeriyeden, padişaktan zafer tebrikleri gönderilmiştir. Ömer Paşa bunu toplanan askere bildirir, bir geçit resminden sonra iskelede bekleyen vapurlarına doğru hareket ederler.¹⁵

Diğer yandan köyde, Mehmet'in gidişinden sonra Ayşe'nin günleri zindan olmuştur. Ayrılığın üzüntüsüyle eriyip bitmiş, yemekten içmekten kesilmiştir. Yine böyle günlerden birinde, ıstırapıyla su başında otururken Ali Bayraktar, elinde bir mektupla gelir. Mektubu Ayşe'ye söylemekte nazlanarak onu meraklandırır. Ayşe yalvarır yakarır ve sonunda Ali Bayraktar mektubu Ayşe'ye okur. Mektupta Mehmet, bir iki aya kadar köye döneceğini bildirmektedir. Mektubun tarihi ise dört ay öncesine aittir. Ayşe'nin bu sebeple telaşlandığı sırada dışarıdan cenk türküleri duyulur. Köyün gönüllüleri ve elinde bayrakla Mehmet dönmüştür. Ayşe sevinçle Mehmet'e koşar. Gönüllülerden Ali şehit olmuştur.

Mehmet'in annesi Fatma'yla Ayşe'nin annesi Hatice de gelirler. Mehmet'e sarılıp tebrik ederler. Ali Bayraktar nişanlılara ne zaman evleneceklerini sorar. Utanırlar. İki taraf da hazır olduğundan düğüne hemen başlama kararı alınır. Türküler söylenir.¹⁶

Kahramanlar

Mehmet

Tuna Yahut Zafer'in önemli kahramanı olan Mehmet'i eserin yazarı, Sivas'ın bir köyünde annesiyle yaşayan bir şehit oğlu olarak tanıtır. 1853 yılında Tuna üzerinde başlayan savaş, Mehmet'in millî duygularının kuvvetini arttırmış ve vatan sevgisi onun için, aşktan, anne sevgisinden hatta kendi varlığından da önemli hale gelmiştir. Eserin asıl kahramanı Mehmet'in topluluğa hâkim olma, peşinden sürüklenme kabiliyeti vardır. Bu yüzden daima gönüllülerin başındadır. Tehlikelere rağmen savaş anında elinden gelen en küçük faydayı göstermekten çekinmeyen bu genç, hep ön saflarda yer alır. Düşmanın kendi vatanının sınırlarını, topraklarını, şehitliklerini çiğnemesinden duyduğu kinle savaşmıştır.

Mehmet, korkaklığı erkeklere değil, kadınlara yakıştırır. Mertliğiyle, padişahı, dini, milletiyle iftihar eder. Şehit ya da gazi olmak onun için en büyük mükafattır. Aldığı nişanlarla sevinir. Rütbede gözü yoktur:

¹⁵ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, Dördüncü Perde, s.67-77.

¹⁶ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, Beşinci Perde, s.81-98.

"Ben sağ olduktan sonra her zaman devletin muharebesine hazırım. Burada bulunup da boşu boşuna milletin ekmeğini yiyerek aylığını almaktansa, köyüme gidip anamın, yavuklumun yanında bulunmak devletçe iki taraflı hayırdır. Biri, devlet benim masrafımdan kurtulur, öbürü devlete kendim gibi asker yetiştiririm. Bırakın beni köyüme gideyim, iktiza ederse yine gelirim."¹⁷

diyerek köyüne döner ve evlenir. Eserde şehit ve gazilik Mehmet için bir mükâfat olarak belirtilmiştir.

Fatma

Tuna Yahut Zafer'de, Mehmet'in annesi olan Fatma, oğlunu savaşa gitmeye ilk defa teşvik eden bir anne olarak verilir. Fatma oğlunu vatanın böyle zor günleri için büyütüp yetiştirmiştir. Onun kocası da vatanı için bu yolda şehit olmuştur. Fatma, oğlundan kocasının ve vatan uğrunda şehit olanların intikamını almasını, şehitlerin mezarlarını çiğnetmeyerek vatanına, milletine, dinine, padişahına saygı duyarak savaşmasını ister ve Mehmet'i sürekli savaşa katılması için teşvik eder.

Vatan sevgisiyle dolup taşan, gözünü kırpmadan oğlunu fedaya hazır, mert Fatma, Mehmet'ini gazi olarak geri alır.

Mehmet'in annesi Fatma'da oğlunu kaybetmek korkusu yoktur. Ayrıca erkek olmadığına da üzülmemektedir:

"Doğrusu şu anda erkek olmadığımı, silah kullanmasını bilmeyip de, ben de cenge gidemediğime bir hiddetleniyorum ki, bir ip bulsam kendimi asacağım, yahut ki götürüp Kızılırmak içine atıvereceğim...Hele şuracığımı olsun hatırıma getirip de teselli buluyorum ki kendim gidemedim, düşmandan intikam alamadımsa, alacak seni olsun yetiştirdim. Cenab-ı Allah da bizi ancak sizin gibi arslanları yetiştirmek için yaratmış deyip de ferahlanıyorum."¹⁸

Ali Bayraktar

Köydeki gönüllüleri savaşmaya teşvik eden ve Tuna Yahut Zafer'de önemli bir kahraman olan Ali Bayraktar, bir çok savaşa katılmış yaşlı bir gazi olarak karşımıza çıkar. Köyde fikirlerinden yararlanan görmüş geçirmiş bir büyük insan olarak sevilir. Köy halkı onun savaşlarda yaşamış olduğu hatıralarını dinlerken, savaşa katılacak olan gönüllü gençler de tecrübelerinden faydalanmaktadır.

¹⁷ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, s.57.

¹⁸ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, s. 63.

Ali Bayraktar, gönüllüleri savaşa teşvik ederken, savaşta bulunma isteğini ve savaşmak arzusunu hiç kaybetmemiş bir vatansever olarak dikkat çekmektedir. Kendisi gidemediğinden savaş zamanı köyde kalan delikanlıları ayıplar. Gençleri de kendi yolunda görmek istemekte ve bu duyguları dolayısıyla gençliğini özlemektedir. Köyde, analar, çocuklarını savaşa zorla göndereceklerine yanıp yakılmaktadır. Halbuki ona göre, üzerine basılan vatan toprakları ile içinde yatılıp kalkılan evler, gençlerin kılıçlarına yaslanmaktadır. Ali Bayraktar, köyde çocuklarının savaşa katılması dolayısıyla üzüлüp ağlayan kadınlara şu sözleriyle kızmakta, yakınmakta ve onlara dert ortağı olmaktadır:

"Kadınlara evlatları gitti ya artık, köyde ağlamak sızlamaktan başka bir iş kalmadı. Bilmem ki bu kadınlar da nasıl insandır? Hiç düşünmüyorlar mı ki bastıkları topraklar, yatıp kalktıkları evler ancak evlatlarının kılıçlarına yaslanır. Salt ağlarlar. Analar evlatlarını zorla cenge göndereceklerine tersine evlatları gideceğim diye tepinir de anaları razı olmuyor. Allah kadınlarımıza akıllar versin. Faydasız yere ağlayanlara hiç acımam, varsın bildikleri kadar ağlasınlar."¹⁹

Ayşe

Ayşe, Mehmet'in nişanlısıdır. Annesinin tek evlâdıdır ve babası hayatta değildir. Mehmet'e, ailesinin rızası ile verilmiş ve nişanlandıktan sonra onu çok sevmiştir. Mehmet'ten ayrı kalmamak için, önce nişanlısının savaşa gitmesine karşı çıkmıştır. Mehmet'ten ayrı kalmaya dayanamayacağını düşünür. Mehmet'e sözünü geçiremeyince, aşkından cesaret alır ve gizlice erkek kıyafetleri giymek sûretiyle onunla beraber savaşa katılmaya karar verir. Köy çıkışında annesi tarafından fark edilir ve onun engellemesiyle bu teşebbüsü akamete uğrar. Ayşe, bu teşebbüsüyle Nâmık Kemâl'in Vatan Yahut Silistre isimli eserindeki Zekiye'ye benzer bir kahraman görüntüsü çizer, fakat Zekiye savaşa katılmıştır. Bu yönüyle Zekiye, daha güçlü bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Sonuçta Ayşe, Mehmet'in hasretine katlanmak zorunda kalmış; annesinin isteği üzerine Mehmet'e verilmişken ayrılmasına da annesi sebep olmuştur. Mehmet'i görememe düşüncesiyle annesine çıkışır, sıkıntı çeker; bekleme ve sabrının mükâfatı olarak da eserin sonunda Mehmet'e kavuşur.

Hatice

Ayşe'nin annesidir. Kızının savaşa katılma isteğini, erkek kıyafeti giyerek gitme kararını ve teşebbüsünü çılgınlık olarak değerlendirir: "Âh Ali

¹⁹ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, s. 67.

Bayraktar. Hiç umamıyorum. Ya oğlanın ardına katılmış da gitmişse ne yaparım? Olup olacak bir tanecik evlâdım var. O da giderse, seferde ölürse? Nasıl edeyim Ya Rabbi?" sözleriyle dövünür. Endişeleri doğru çıkınca zor kullanarak Ayşe'yi odanın birine kilitler ve kızının çıkışmalarına maruz kalır.

Hasan ve Ali

Hasan ve Ali, Tuna Yahut Zafer'de, Mehmet'in arkadaşları olarak verilmiştir. Bu gençler de yirmi yaşındadır ve Mehmet gibi henüz askere gitmemişlerdir. Mehmet'in yanından hiç ayrılmazlar. Vatan uğrunda savaşmayı borç olarak kabul ederler. Canlarını vatanın bir çöprü için vermeye ve şehit olmaya hazır, mert, savaştan çekinmeyen gözü kara yiğit gençlerdir:

"Hasan:

Evet. Biz başka toprakta büyümedik ya. Bizi de büyüten bu toprak değil mi? Kuramız çıkmadıysa doğduğumuz toprağın da muhafazası borcumuz değil mi?"²⁰

derken Ali de:

"Biz mert oğlu merdiz Ali Bayraktar mert, mert... Hem mertliği kimseye vermeyen mertleriz. Yirmi senedir taşıdığımız canı, vatanın bir çöpüne değişmemek namussuzluğunu irtikâp edenlerden değiliz. Aç gözünü Ali Bayraktar, ben sözümün eriyim, başkasını bilmem vesselâm."²¹

sözleriyle vatan sevgilerini ortaya koyarlar. Eserin sonunda, Ali'nin savaşta şehit olduğunu öğreniriz.

Ömer Paşa

Tuna Yahut Zafer'de, Ömer Paşa, Musa Paşa, Osman Paşa, Mustafa Paşa, Salim Paşa gibi kahramanlar, vatanseverlik duygularını en iyi şekilde temsil eden, askerleri tarafından sevilen ve askerlerini en iyi biçimde idare eden ve bu sûretle vatan savunmasında önemli görevleri yerine getiren tecrübeli komutanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk milletinin kahramanlığına inanan ve eserde muzaffer olarak takdim edilen başkumandan Ömer Paşa'nın, askerlerine güvendiğini;

"...Bizim askerimizin fitratında cesurluk vardır. Hem de çeviktirler. Her cefaya tahammül ederler. Hele muharebede sebat ve ikdâmları inkâr olunur şeylerden değildir. Bu suretle düşman askeri

²⁰ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, s. 72.

²¹ Mehmet Sadeddin, *A.e.*, s. 73.

bizimkinden ziyade de olsa korkmam, çünkü bulunduğum vekayinin hepsinde mertliklerini gördüm. Doğrusu ya askerimiz her cihetle tahsine sezâdır."²²

sözlerinden anlıyoruz.

Musa Paşa

Musa Paşa, Tuna Yahut Zafer'de, Silistre fırka-i askeriyesinin iyi bir kumandanı olarak tanıtılmış ve yüceltilmiştir. Başına isabet eden bir gülleyle vatanı uğruna şehit olmuş bir komutandır.

Osman Paşa

Osman Paşa, eserde Dobruca fırka-i askeriyesi kumandanı olarak tanıtılmıştır. Osman Paşa da askerlerinin cesaretine, mertliğine ve yiğitliğine güvenmektedir. Mehmet'in Dobruca'da gösterdiği yiğitliklerini ve elde ettiği başarılarını, Osman Paşa, daha önce katıldığı hiçbir savaşta görmemiştir. Bu yüzden ona rütbe teklif edilmesini ve nişan verilmesini uygun görmüştür.

Mustafa Paşa

Tuna Yahut Zafer'de Mustafa Paşa, Rusçuk ve Niğbolu fırka-i askeriyesi kumandanı olarak karşımıza çıkar. Askerlerinin başarılarına büyük bir hayranlık duyan ve hatta bir kahraman askerinin elini öpen Mustafa Paşa, daha önce de Üsküp'te çarpışmalara katılmış bir kumandan olarak takdim edilir.

Salim Paşa

Salim Paşa, Vidin fırka-i askeriyesi kumandanı olarak Tuna Yahut Zafer'de yer alır. Türk milleti tarafından askerlerine kazandırılan güç ve intizam ile askerinin vatanını savunmak üzere sahip olduğu savaşma isteği ve becerisi kendisini çok memnun eden bir kumandan olarak dikkatlere sunulmuştur.

Mekân

Tuna Yahut Zafer'de Sivas, Dobruca, Rusçuk, Vidin, Silistre, Totrakan, Rahova, Üsküp, İstanbul ve Niğbolu şehir isimleri olarak yer alırken, Kızılırmak ve Tuna da nehir isimleri olarak geçmektedir. Ayrıca kilise, çadır, ordugâh, istihkâm, çeşme ve su başı ve bir ağacın dibi gibi mekânlar da zaman zaman görünmekte veya anılmaktadır.

22 Mehmet Sadeddin, *A.e.*, s. 77.

Mekân olarak birinci perdede Sivas'ın bir köyünde çeşme başıdır. Mehmet arkasında bir kırmızı cepken, bacağına mavi dizlik, ayağında kırmızı filâr ve başında sarı bir yemeniyle annesinin karşısında otururken tasvir edilmektedir. Annesinin arkasında mavi yeldirme, başında bir örtü bulunmaktadır. İkinci perdede mekân belirtilmezken gönüllüler görünmektedir. Mehmet gönüllülerin önünde, elinde gönüllü bayrağı, sırtında dağarcığı, boynunda asılı kılıcıyla durmakta ve türküler söylemektedir.

Üçüncü perdede mekân olarak ordugâh merkezinde içinde kumandanların bulunduğu büyükçe bir çadır görülmektedir. Kumandanlar birer sandalyeye oturmuşlar. Bu perdede mekân ismi olarak ayrıca kilise ve istihkâm geçmektedir. Dördüncü perdede mekân olarak başkumandanın çadırı görülür. Başkumandan burada diğer kumandanlarla konuşmaktadır. Beşinci perdede ise bir ağacın dibinde ve su başında bir taşta oturmuş düşünen Ayşe görülür.

Eserden o devrin savaşlarında kullanılan bazı teknikler hakkında da bilgi sahibi oluruz. O devrin savaş tekniği, henüz motorize olamamış insan gücü ile sağlanmaktadır. Ordular, uzun zaman yürümek suretiyle savaş meydanlarına veya hedeflerine varmaktadırlar. Pala, kılıç, gülle, tüfek gibi araçlar, insan gücünün yardımcıları olarak görülür. Savaş meydanında düşmanın aldatılması, kanatlarda tahribat yapılması, ortanın çembere alınması, aynı düşman hattı üzerine aynı tabur askerlerinin gönderilmesi bu savaş tekniği için önem kazanmıştır. Gönüllüler, başıbozuk adı verilen bölüme alınarak önceleri savaşa alıştırmakta, saff-ı harpte genellikle askerler yer almaktadır. Savaşlar, milletin dualarından gelen manevî ve vatanın her köşesinden koşanlarla sağlanan maddî kuvvetlerle kazanılmaktadır.

Dil ve Üslûp

Tuna Yahut Zafer'de sade ve deyimlerle zenginleştirilmiş bir dil kullanılmıştır. Ayrıca eserde hitabet üslûbu da dikkat çekmektedir. Bu üslûp gönüllüleri heyecanlandırmak, coşturmak ve harekete geçirmek endişesiyle tercih edilmiştir. Eserde "ağza bir parmak bal çalmak" (s.23), "ayakta cenaze gibi gezmek" (s.82), "baş bağlamak" (s.45), "bir deri bir kemik kalmak" (s.27), "burnundan fitil fitil getirmek" (s.4, 47), "dizi dibinde oturmak" (s.33), "göğsü gere gere dolaşmak" (s.5), "gökte ararken yerde bulmak" (s.9), "kelle koltukta dolaşmak" (s.35), "koltukları kabarta kabarta gezmek" (s.5), "koltuklara karpuz sığmaması" (s.43), "yüzü ak olmak" (s.9), "gözlerin fincan gibi açılması" (s.12) gibi deyimlerin kullanıldığını görürüz.

Beş perdelik bir tiyatro eseri olan Tuna Yahut Zafer'de ikinci ve dördüncü perdelere yerleştirilen cenk türküleri, hem esere anlatım değişikliği getirip canlılık ve coşkunluk katması, hem de muhtevaya uygun olarak gönüllüleri vatan savunmasına teşvik etmesi, zaferin kazanıldığını müjdelemesi bakımından dikkat çekicidir. Bu türküler bazen kıtalar halinde karşımıza çıkarken bazen de üçlükler halinde görülür:

*"İşte geldi şan şöhret günü haydi gidelim
Hûn-ı düşmanla bütün yerleri telvis edelim
Seyl-i seyf etmeden artık bu uğurda n'idelim*

*Durmak olmaz böyle günde haydi arş arkadaşlar
Sınırı çiğnemiş a'dâ gidelim yoldaşlar*

*Biz ki Osmanlılarız mertlik ile müştehiriz
Al kızıl kanlı kılıç tutmak ile müftehiriz
Kahr-ı adâmız için subh ü mesâ muntazırız*

*Durmak olmaz böyle günde haydi arş arkadaşlar
Sınırı çiğnemiş a'dâ gidelim yoldaşlar*

*Vatanın bir çöpüne hep veririz canımızı
Vermeyiz bir çöpünü ya dökeriz kanımızı
Kahramanız gözedir hıfz-ı vatan şanımız*

*Durmak olmaz böyle günde haydi arş arkadaşlar
Sınırı çiğnemiş a'dâ gidelim yoldaşlar"²³
"Duydunuz mu sınıra gelmiş adû
Vatanın zaptını etmiş arzu
Sağ iken biz ne demek olmaz bu.*

*Arkadaşlar geliniz hep gidelim
Bu mukaddes vatani hıfz edelim*

*Arslanız hadd-ı vatandır yerimiz
Kavgadan ürkmeyiz asla birimiz
Her vakit koltuğumuzda kelleimiz*

*Arkadaşlar geliniz hep gidelim
Bu mukaddes vatani hıfz edelim*

*Babamız oldu şehit unvanlı
Baş kesip biz de olalım şanlı
Şöhret alsın yine bu Osmanlı*

23 Mehmet Sadeddin, A.e., s.29-30.

*Arkadaşlar geliniz hep gidelim
Bu mukaddes vatani hıfz. edelim*"²⁴

Mehmet Sadeddin'in bu şiirlerinde de Nâmık Kemâl'in tesirlerini görmek mümkündür:

*"Hasmun kanıyla yerler boyandı
Düşmanların hep canı yandı
Osmanlı erler şanlı yiğitler
Elhamdülillah harbi kazandı*"²⁵

O, gönüllüleri vatan savunmasına teşvik etmek için yazdığı bu şiirlerinde Nâmık Kemâl'in Vatan Mersiyesi'ndeki anlatımına yaklaşmaktadır. Yukarıdaki mısraları ile Nâmık Kemâl'in:

*"Vatani hep boyamışken kane
Böyle durmak mı düşer bîgâne
Yürüyün bir daha şu meydâne
Nerde olsa çıkacak bir cânê
Hayflar minnet eden insâne*"²⁶

mısraları arasındaki benzerlik çok bariz bir şekilde görülmektedir.

Tuna Yahut Zafer'de savaşın kazanılıp vatanın kurtarılmasının sonunda gönüllülerin şenlikleri yapılırken söylenen türkülerde kahramanlığın ecdâttan kalma olduğu, savaşların bitmeyeceği ve gönüllülerin vatanlarını her zaman savunmaya hazır oldukları şu mısralarla dile getirilir:

*"Toplar atılsın şenlikler olsun
Şâd ü ferahla gök kubbe dolsun
A'dâ gamından saçın ko yolsun
Taşla döğünsün çünkü utandı*

24 Mehmet Sadeddin, A.e., s.35; (Bu şiir, "*Bahariyye-i Edebiyat Ve Mütenevvin Ulâm ve Hikâyât-ı Muzenakat Serlevhalarıyla Osmanlı Menâfiine Hizmet eder Haftalık Dersaadet Edebiyat Risalesidir*" ismiyle yayınlanan mecmuanın 1295/1879 tarih ve 1 nr.lu cüzünde "*Vatan hakkında Gayet Müessir ve Nâşenide Bir şarkı Olup ve Bir Sûret-i Fevkalade Dil-Sûz Bulunduğu Cihetle Aynen derci Münasip Görülmüştür*" ismiyle de yayımlanmıştır).

25 Mehmet Sadeddin, A.e., s.91.

26 Sadeddin Nüzhet Ergün, *Nâmık Kemal'in Şiirleri.*, İnkılâp Kitabevi, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1941, s.38.

*Bandoya asker söylen çalınsın
Şenlik yerine toplar atılsın
Merdân-ı galip gezsın salınsın
Yansın meşâil ikbâl uyandı*

*Bizlerde mertlik ecdâdımızdan
Korkmaz mı düşman hiç adımızdan
Daha çok kılıç yer evlâdımızdan
Sanman ki bâb-ı harbî kapandı"²⁷*

Tuna Yahut Zafer, Türklerin vatan savunmasındaki kahramanlığını ele almakla gerçek bir konuyu işlemiştir. Eser, kendi başına incelendiğinde, bize Türk halkının kadınıyla, genciyle, ihtiyarıyla, askeriyle, bütün olan kahramanlığını aksettirir. Padişaha, dine olan bağlılık, vatan sevgisiyle kaynaşmakta ve Osmanlılık üstün tutulmaktadır. Eserde düşmandan vatani temizlemek, kutsallığını korumak duygusuyla gençler, anne ve nişanlı sevgisi gibi bir çok değerlerden vazgeçmiş ve şehit veya gâzi olmak için namzet olmuşlardır.

Tuna Yahut Zafer'in aynı dönemde yazılan, Nâmık Kemâl'in Vatan Yahut Silistre eserine benzeyen tarafları çoktur. Farklı tarafları olsa da benzerlik, önce isimle kendini gösterir. Vatan Yahut Silistre'den sonra yazılan bu eserde de, içten gelen sevgiyle, vatanını kurtarmak isteyen gönüllüler anlatılmıştır. Vatan Yahut Silistre'de İslâm Bey'le Zekiye, vatan sevgisinde birleşmişken, Tuna Yahut Zafer'de Zekiye'nin yerine geçen Ayşe, bu konuda değişik bir tutum gösterir. Ayşe'nin Zekiye gibi erkek elbisesi giyerek savaşa katılma arzusu gerçekleşmemiştir. Vatan Yahut Silistre'de trajik şahıs olarak canlandırılan Sıtkı Bey'in yerini, burada küçük bir esintiyle Musa Paşa ve Ali alırlar. Tuna Yahut Zafer'de de cenk türküleri bulunmakla beraber, Vatan Yahut Silistre'nin mükemmelliğine erişememiş bir eserdir.

Kaynaklar

..... "Tuna Yahut Zafer İsimli Tiyatro.....", *Basiret*, nr.1079, 21 Ramazan 1290/30 Teşrinievvel 1289/15 Kasım 1873, s.4.

..... "Vatan hakkında Gayet Müessir ve Nâşenide Bir Şarkı Olup ve Bir Sûret-i Fevkâlade Dil-Sûz Bulunduğu Cihetle Aynen Derci Münasip Görülmüştür", *Bahariyye-i Edebiyat Ve Mütenevvin Ulûm ve Hikâyât-ı Muzahnahkat Serlevhalarıyla Osmanlı Menâfiine Hizmet eder Haftalık Dersaadet Edebiyat Risalesidir*, cüz nr.1, 1295/1879.

Akı, Niyazi: *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi-I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1989.

And, Metin: "Kitap Olarak Yayınlanmış Tiyatro Oyunları Bibliyografyası", *Forum*, Cilt:XIV, nr.181, 15 Ekim 1961, s.17-19.

²⁷ Mehmet Sadeddin, *A.g.e.*, s.91.

- Ergün, Sadeddin Nüzhet: *Nâmık Kemal'in Şiirleri.*, İnkılâp Kitabevi, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1941.
- Kemâl (Nâmık): *Vatan Yahud Silistre-Dört Fasıllı Tiyatro*, "Basmak ve Bastırmak Hakkı Müellifin-Oynamak ve Oynatmak Hakkı Güllü Agop'undur", Defa-i Evvelî, yyy., 1289.
- Kurt, Ali: "Basiret Gazetesi'nin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematiik İndeksi (1870-1908)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- Mehmet Sadeddin, *Tuna Yahud Zafer*, İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, 1290.
- Midhat Cemal (Kuntay): *Nâmık Kemâl-Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, C.II, Kısım I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1949.
- Poyraz, Türkan-Tuğrul, Nurnisa: *Tiyatro Bibliyografyası (1859-1928)*, Millî Kütüphane Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1967.
- Sütçü, Tevfik: "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi (Başlangıçtan 1918'e Kadar)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.